

Komunisti ubijaju s. Reginu Milas, ostale sestre uhićuju, progone...

SVETO NISU SMJELI OBEŠČASTITI NESVETI

Hercegovačke franjevke stradale su i u Domovinskom ratu,
ali zajednica je snažno nastavila naprijed

► Razgovarao: Marin Jurković

S. Natalija Palac istraživala je povijest Družbe školskih sestara franjevki, posebno sestara te Družbe koje pripadaju Provinciji sv. obitelji u Hercegovini. Prije toga je, između ostaloga, bila provincijalka i vrhovna poglavarica te međunarodne družbe sestara. Danas istražuje komunističko zločinje nad redovnicama na području BiH. Očito ima što reći našem čitateljstvu.

Djelom *U knjigu života upisane*, svojevrsnim nekrologom u kojem na 364 stranice donosite životopise 162 sestre koje su preminule tijekom 114 godina djelovanja Školskih sestara franjevki u Hercegovini, ujedno prikazujete djelovanje časnih sestara u Hercegovini. Kako biste ukratko opisali okolnosti njihova dolaska i djelatnosti kojima su se bavile?

Družba školskih sestara franjevki osnovana je u Mariboru 1869. Glavna svrha bio joj je odgoj i obrazovanje djece iz siromašnih i srednjih društvenih slojeva kojima je, zbog visoke školarine, bilo teško dostupno obrazovanje u državnim školama.

Školske sestre franjevke u Hercegovinu, u Mostar, dolaze iz Maribora 1899. na poziv biskupa fra Paškala Buconjića. On je želio osnovati u Mostaru karitativnu ustanovu, sirotište za žensku djecu, čiji bi odgoj povjerio sestrama franjevkama. Biskup Buconjić istodobno je nastojao ishoditi dolazak sestara i poduzimao je korake kod državnih vlasti da dobije

potrebna dopuštenja za osnivanje sirotišta. Nakon odugovlačenja vlasti su dopustile osnivanje sirotišta tek kad je biskup Buconjić dao jamstva i dokaze da će imati čime uzdržavati tu usta-

novu i da ne će tražiti od Zemaljske vlade nikakva sredstva za taj zavod. Sirotište se nazivalo Biskupsko žensko sirotište sv. Franje ili jednostavno Sirotište. To se ime koristilo i onda kada su u zgradi Sirotišta otvorene i druge odgojno-obrazovne ustanove: dječji vrtić (1919.), domaćinska škola (1924.), internat za djevojke, a isto tako i kada je tu otvoren novicijat za pripravnice iz Hercegovine (1923.) i kada je tu bilo sjedište Provincije sv. obitelji (1932.).

Između dvaju svjetskih ratova i u drugim mjestima u Hercegovini sestre su se bavile obrazovnim i odgojnim radom u dječjim vrtićima i stručnim djevojačkim školama (Nevestinje, Trebinje, Konjic, Čapljina, Lištica/Široki Brijeg), a vodile su i dvije pučke škole: u Bijelom polju i Međugorju. Te ustanove imale su pravo javnosti te su ih pohađala i djeca nekatoličkih roditelja. Sve su prestale s radom dolaskom komunističke vlasti. Manji je broj sestara između dvaju svjetskih ratova radio u bolnici u Mostaru i u dvama konviktima – u Napretkovu u Mostaru i franjevačkom na Širokom Brijegu, gdje su vodile domaćinstvo.

Za to su se vrijeme smjenjivale različite vlasti: Austro-Ugarska Monarhija, dvije Jugoslavije i tri ratna vihora. Kakav je bio odnos tih režima prema vašim sestrama?

Naše postojanje uzimali su kao činjenicu na koju nisu mogli utjecati, a djelovanje su podnosili. Povremeno su državne vlasti davale neku

**Dolaskom u Hercegovinu
Školske sestre franjevke
posvećuju se radu s narodom.
Osnivaju sirotište i druge
odgojno-obrazovne ustanove
kao što su dječji vrtić,
domaćinska škola, internat za
djevojke...**

pripomoć za školske ustanove, ali bilo je poteškoća oko osnivanja novih, odnosno dobivanja prava javnosti školama koje su držale sestre. Uglavnom, školske inspekcije nisu mogle poreći kvalitetu školskog rada sestara iako je za vrijeme stare Jugoslavije znalo biti primjedbi na račun nedovoljnog »patriotskog« rada među djecom. U novoj, komunističkoj Jugoslaviji vlasti su se ponadale da će sestrijske zajednice odumrijeti kao nekoristan ostatak prošlosti. Oko toga su se

zdušno trudile oduzimanjem kuća, onemogućavanjem djelatnosti, progonima, uhićenjima...

Sestra Regina Milas ubijena je 1945. u Čapljini. Ispričajte nam ukratko o okolnostima njezine smrti.

U Čapljini je od 1936. djelovala manja zajednica od tri do pet sestara. Vodile su dječji vrtić i Stručnu školu za djevojke u kojoj je radila i s. Regina. Krajem 1944. partizani su se približavali Čapljini zauzevši mnoga mjesta pa je bilo samo pitanje dana kada će se to dogoditi i Čapljini. Neki su se ljudi povlačili iz Čapljine prije njezina pada u partizansko-komunističke ruke. Učinile su to i sestre koje

su tu djelovale, ali s. Regina je ostala iako su joj savjetovali da se skloni na sigurnije mjesto. Prema svjedočenju nekih tako je postupila jer je smatrala da nikomu nije učinila ništa nažao pa da se nema čega bojati. No, kada su partizani osvojili Čaplinju, nisu se brinuli je li netko kriv ili nije: odmah su, bez ikakva suda, ubili mnogo viđenijih Čaplinjaca. Tada je pred streljačkim vodom završila i s. Regina. Bilo je to 2. veljače 1945. Još nije bila napunila ni 30 godina. Očito joj je bila »krivnja« to što je redovnica.

Poznato je da su se u veljači 1945., u vrijeme borbi za Široki Brijeg, tamo nalazile i vaše časne sestre. Na kojim su ih dužnostima zatekli ti događaji? Kako su se one držale u tim trenucima?

Sestre su djelovale na Širokom Brijegu od 1930. Vodile su domaćinstvo u franjevačkom konviktu, a zadnjih godina rata i u franjevačkom samostanu. Na tom su ih poslu zatekli događaji iz veljače 1945. Tada je na Širokom Brijegu bilo deset sestara. Za vrijeme konačnih borbi za Široki Brijeg uglavnom su, kao i drugi, boravile u podrumskim dijelovima kuće ne znajući točno što se događava, dok im 7. veljače na vrata nisu banuli partizani komunisti. Naravno, pretresali su sve, uzimali sve što su htjeli, a u prostorima franjevačkoga samostana sestre koje su se tamo zatekle morale su u svećeničkim sobama pripremati postelje za partizansko-komunističke oficire. Sestre je uvečer doveo u konvikt jedan partizan i tako je svih deset zajedno

čekalo što će s njima biti. Sutradan, 8. veljače, od partizanskog su zapovjednika tražile da im dođe jedan svećenik podijeliti pričest. Obećao je, ali nitko nije dolazio. I onda je, mimo svih tada važećih crkvenih propisa, pričest sestrama podijelila s. Judita Dragičević, tada predstojnica sestara – da sveto ne bi obeščastili nesveti. Sestre nisu imale pojma što se događalo sa svećenicima, a još su manje

sestrinske kuće, oduzeta zakonom o nacionalizaciji te je morala biti napuštena. Međutim, neposredno nakon zauzeća Širokog Brijega, partizani su bili zauzeli i neke prostore u ovoj kući na Lištici, gdje su organizirali kuhinju za oficire i drugo. Za sebe su uzeli svu hranu. Sestre su im morale kuhati, odnosno pomagati njihovim »kuharima«. Osim toga, morale su od traka, tj. od pozlaćenih bordura s misnica, izrađivati oznake za vojne činove i prišivati ih na odijela partizanskih oficira. Partizani su govorili da su to uzeli u Trebinju! K tome su morale slušati i svagdanje primjedbe i zadirkivanja: »Šta ćete tu u samostanu? Dođite s nama i dat ćemo vam posao! Ne će više biti ni samostana ni fratara...«

Hercegovacke školske sestre franjevke i fra Vojislav Mikulić na Širokom Brijegu s đacima, najvjerojatnije sredinom Drugog svjetskog rata

Što se događalo s časnim sestrama u Mostaru tijekom i nakon 1945.?

Tijekom rata sve je nekako funkcioniralo, ali neizvjesnost je postajala sve veća približavanjem kraja rata. Prije svibnja 1945. skupina sestara povlačila se prema Zagrebu, odnosno Mariboru s mnoštvom drugih ljudi, civila i vojnika. One su bile i zatočene u logoru nadomak Mariboru, ali su se nekom čudnom srećom odatle izbavile i završile u partizansko-komunističkoj vojnoj bolnici koja se smjestila, koje li ironije, u kuću maticu naše vlastite družbe. Tu su morale raditi na bolničkim odjelima nekoliko mjeseci. O tome sam pisala u životopisima s. Tihomire Božić i drugih u djelu *U knjigu života upisane*. Sestre koje su ostale u Mostaru prolazile su svoju kalvariju, a one koje su radile u

mogle misliti da su svi već ubijeni. Toga dana, 8. veljače popodne, ta je skupina sestara prognana u Split, u samostan naših sestara splitske provincije na Lovretu. Tek tamo, i to poslije, čut će o ubojstvu franjevaca na Širokom Brijegu.

Neki izvori kazuju da su nakon uspostave komunističke vlasti časne sestre protjerane iz Širokog Brijega?

Široki Brijeg, franjevački samostan i konvikt, napustile su kako već rekoh. No, neke će se vratiti u franjevački samostan u jesen iste godine, nakon prvog udara iz veljače. U Lištici sestre su imale vlastitu kuću sa Stručnom školom i dječjim vrtićem i tu je zajednica sestara ostala do 1949. Tada je i ova kuća, kao i sve druge

bolnici, morale su napustiti posao. Neke su završile u tamnicama već posljednjih mjeseci 1945.

Nakon rata događa se progon i komunistički proces

protiv biskupa Petra Čule. Istražujući rad časnih sestara u sjedištu biskupija koje je vodio biskup Čule, svakako ste došli do zanimljivih podrobnosti vezanih za to razdoblje.

Da, došla sam do nekih podataka iz tog vremena. O procesu protiv biskupa Čule, o osudi i tamnovanju dosta je toga poznato i napisano. On je uhićen u travnju 1948. Tada su uhićeni i njegovi najbliži suradnici, ali i dvije naše sestre koje su tada radile u biskupiji. Mjesec travanj označen je i velikom racijom u provincijalnoj kući u Mostaru – istoga dana kada je uhićen i biskup.

U rano jutro došli su »milicajci«, izdvojili petnaestak sestara, uglavnom bolničarki, i uhitili ih nakon cjelodnevna pretresa kuće. Ostale su sestre za vrijeme pretresa držali u blagovaonici. Kad je njihov čuvar vidio da je na jednom mjestu oštećen strop, podrugljivo je rekao: »Što vam to nije biskup popravio? Našli smo kod njega silan novac.« Tako

su sestre shvatile da se i u biskupiji dogodilo što se događa i njima. Ovaj podatak posvjedočila mi je s. Doloroza Dilber iz naše bosanske provincije koja je tada bila novakinja u Mostaru

Već 1945. počinju komunistički progoni protiv sestara. Optužene su također kasnije zajedno s biskupom Petrom Čulom. Nastojali su ih slomiti te i na takav način potkopati vjeru u hrvatskom narodu.

i osobno je nazočila tom događaju. Osim onih koje su bile na službi u biskupskom domu, na istoj se optužnici s biskupom Čulom našlo još nekoliko drugih sestara naše Provincije. I one su uhićene tijekom travnja te su suđene u istom procesu s biskupom Čulom iako ono što im je stavljano na teret nije imalo nikakve veze s »krivnjom« biskupa Čule.

Progoni i suđenja! Približite nam malo sudske procese i istrage koje su provodile komunističke vlasti. Kako biste ocijenili nakane kreatora tih procesa?

Prema onome što mi je dosad poznato, prva uhićenja i procesi protiv sestara dogodili su se već 1945. Njih tri suđene su pred vojnim sudom: dvije u Mostaru pred divizij-

imam neke pisane podatke. Jedna je bila toliko bolesna da je nisu mogli držati u Čelovini pa su je milicajci čuvali u samostanu u Bijelom polju. Umrula je te iste 1948. godine. A bile su, prema pripovijedanju, uhićene i neke druge, ali nedostaju pouzdanim pisanim izvorima. Godina 1949. bila je jednako »bogata« zatvaranjima – njih petnaestak našlo se iza brave. O njima postoje pouzdaniji podatci kao što su presude, autobiografski zapisi i sl. No, ima ih još, što valja istražiti. Sestre su nekada na optužnicama bile same, pojedinačno ili u skupini, nekada s civilnim osobama i svećenicima. Njihova je »krivnja« opisivana tada obvezatnim rječnikom i izrazima: da su održavale vezu s »odmetničkom bandom«, da su dale sanitetski materijal odmetnicima ili nešto za jelo, da su se pozdravile s nekom »ustaškom odmetnicom«, a to nisu prijavile narodnim vlastima. Neke su optužene da su se učlanile u terorističku organizaciju koja hoće srušiti novi narodni poredak. Ili, jednostavno,

»grijeh« im je bio što su govorile protiv radnih zadruga ili što su širile »propagandu« kako nova vlast ne će zadugo. Bilo je optužbi i za pričanje viceva na račun Ozne i Tita, itd. Neke su sestre u tamnici provele samo vrijeme istrage, ali više njih osuđeno je na popravni rad i na tamnicu s prinudnim radom, a tri i na gubitak građanskih i političkih prava

nakon izlaska iz tamnice. Popravni rad izvan tamnice i prinudni rad u tamnici podrazumijevao je teške tjelesne poslove neprimjerene ženama kao, primjerice, kopanje kanala, rad

Samostan u Bijelom polju razrušen 1992.

skim sudom 29. udarne hercegovačke divizije, a jedna u Sarajevu, pred divizijskim sudom 38. divizije. Ostale, njih 15, suđene su 1948. na Okružnom sudu u Mostaru. O njima

na cestama i poljima, miješanje maltera, itd. U svakom slučaju, tridesetak i više zatvorenih sestara iz jedne provincije koja je 1945. imala 135 članica vjerojatno je neslavan »rekord« koji u to vrijeme drže ženske redovničke provincije.

A glede nakana kreatora ovih procesa i što se time željelo postići, moglo bi se govoriti duže. Pojednostavljeno rečeno, mislim da je riječ o tome da su si u svom revolucionarnom zanosu komunisti umišljali da će stvoriti »novo nebo i novu zemlju« na kojoj ne smije biti mjesta za Boga pa onda ni za one koji su obilježeni kao njegovi službenici. Udar na Crkvu, na biskupa i na svećenike, pa i na sestre, ali i vjernike, događao se zato što su oni više od drugih bili na putu ostvarenja ciljeva nove vlasti. Imali su velik ugled i utjecaj u narodu što je bilo osobito opasno. Zbog toga su nove vlasti željele zastrašiti, osobe u tamnicama slomiti tjelesno i psihički, onemogućiti im život i djelovanje te naročito likvidirati nepodobne.

I u Domovinskom su se ratu časne sestre franjevke našle na udaru?

Da, u Domovinskom ratu 1992./93. naša se Provincija opet našla na udaru. Posve je razoren samostan u Bijelom polju koji je bio središte cijele Provincije i u kojem je živjelo 70-ak sestara kad je rat počeo. Tako je u ovom zadnjem ratu stradao samostan koji je jedini bio ostavljen sestrama nakon što su komunisti uzeli sve druge kuće. Srećom, nitko od sestara nije stradao. Na vrijeme su se sklonile na sigurno.

Život opet buja

Kakvo je stanje s povratom imovine? Jeste li uspjeli ući u posjed imovine koju su oduzele komunističke vlasti?

U državi kakva je ova u kojoj živimo o povratu imovine jedva da se može govoriti. Nema zakona o denacionalizaciji i ne zna se kad će ga biti. Jedini oduzeti posjed u koji su sestre ponovno ušle naš je samostan u Franjevačkoj 88 u Mostaru. To je ujedno i naša najstarija vlastita kuća u Hercegovini koju nam je darovao biskup Buconjić davne 1899.

Kako biste danas opisali mrežu djelatnosti kojima se bave časne sestre u Hercegovini?

Danas se sestre posvećuju župnom apostolatu (domaćinstvo, kateheza, crkveno pjevanje), rade kao vjeroučiteljice u školama,

kao odgojiteljice u Majčinom selu u Međugorju, a manji broj radi u bolnicama i u hrvatskim katoličkim misijama u inozemstvu. Nove prilike nakon promjena 90-ih godina omogućile su sestrama i nove iskorake koji su na tragu prvotne svrhe naše Družbe – odgoj djece i mladih te drugo kao potreba trenutka. Ovega trenutka sestre Hercegovačke franjevačke provincije sv. obitelji vode nekoliko vlastitih ustanova – dva dječja vrtića (u Bijelom polju i jedan u Kiseljaku), internat za studentice u Mostaru, duhovni centar »Biskup fra Paškal Buconjić« u Bijelom polju i kuću u Međugorju za djevojke i

žene žrtve nasilja. Sestre sudjeluju i u medijima, održavaju brojne susrete za mlade, osobito djevojke, itd. Stalno su otvorene i budne na potrebe vremena. ✍

Kao ni drugima, imovina nije vraćena ni hercegovačkim školskim sestrama franjevkama. Ipak one neumorno nastavljaju s radom.

Prethodnih 13 brojeva našega glasila razgovore je vodio poznati hrvatski književnik Krešimir Šego. Međutim, 9. prosinca 2014. njegova je duša preselila k Ocu nebeskom. Neka mu je hvala za sve što je učinio za Vicepostulaturu, odnosno za pobijene hercegovačke franjevce i pobijeni puk. Čvrsto vjerujemo da će ga Bog za to obilato nagraditi. Počivao u miru Božjem!

Dekret pape Urbana VIII.

U skladu s dekretom pape Urbana VIII. i uredbom II. vat. sabora izjavljujemo da ne želimo preteći sud Crkve kome se potpuno podvrgavamo. Riječi »mučenik«, »mučeništvo«, »čudesna« i slično imaju u ovom glasilu samo vrijednost ljudskog svjedočenja.

STOPAMA POBIJENIH

glasilo Vicepostulature postupka mučeništva
»Fra Leo Petrović i 65 subraće«, VIII., 1 (14),
Široki Brijeg, 2015., siječanj – lipanj, 2015.

Glavni i odgovorni urednik:
fra Miljenko Stojić, vicepostulator

Lektura i korektura:
Zdenka Leženić

Adresa:
BiH: Kard. Stepinca 14,
88220 Široki Brijeg
HR: Humac 1, p. p. 1, 20352 Vid

Veza:
tel.: (039) 700-325
faks: (039) 700-326
e-pošta: mostar@pobijeni.info
internet: www.pobijeni.info

Grafički prijelom i tisak:
FRAM-ZIRAL, Mostar

Glasilo izlazi polugodišnje:
siječanj i srpanj

Stare brojeve, osim ovoga posljednjeg, možete u pdf obliku preuzeti sa stranica portala pobijeni.info u poglavlju Izdavaštvo.

Cijena pojedinog primjerka:
3 KM; 12 KN; 3,75 EUR; 4,25 CHF;
6,50 USD; 6,50 CAD

Godišnja pretplata (s poštarinom):
BiH 7,5 KM; RH 33 KN; EU 7,5 EUR;
CH 8,50 CHF; SAD 13 USD; Canada
13 CAD

Slanje pretplate, dobrovoljnih priloga... (s naznakom za Vicepostulaturu i nakanu):

- poštanskom uputnicom
- UniCredit Bank d.d. Mostar, poslovna Ljubuški:

žiro-račun (BiH): 3381602276649744
devizni račun (inozemstvo):
IBAN: BA393381604876650839
SWIFT: UNCRBA22

ISSN: 1840-3808

RIJEČ UREDNIKA

fra Miljenko Stojić

Dragi čitatelji!

Naizgled je prošlo tako mnogo vremena otkada su komunisti željeznom metlom počistili krajeve kojima su prošli i nad kojima su zavladaali. Ipak, sve je još, na žalost, svježije i utječe na naše živote. Kad čovjek o svemu razmisli, onda zaključuje da je to zbog toga što se dotični ni dandanas nisu pokajali za svoja počinjena zlodjela. Umjesto toga oni govore o zastranjivanjima. Da ne bi! Hrvatska današnja historiografija sve više i više razotkriva to prikrivanje. Komunistička zločinačka ideologija i želimo li naprijed, trebamo se osloboditi njegovih naslaga. Jasno i bez ikakvih govornih smicalica.

Hercegovačka franjevačka provincija, odnosno Vicepostulatura postupka mučeništva »Fra Leo Petrović i 65 subraće«, nema, stalno to naglašavamo, zadatak tražiti ubojice i ispravljati povijesni govor, nego među svojim ubijenim članovima pronalaziti tragove mučeništva. I to neumorno činimo, iz dana u dan. Ove godine obilježavamo 70. obljetnicu nepravedna, ničim zaslužena, ubojstva naše braće. Program obilježavanja protegnut ćemo kroz čitavu godinu i uz Božju pomoć nadamo se da će biti bogat ili primjeren, kako hoćemo. U sve spada i obilježavanje žrtvoslovnih mjesta. To je glede vanjskoga očitovanja. Što je s onim nutarnjim? Na to svatko od nas treba odgovoriti. U tom nesretnom Drugom svjetskom ratu ginuli su ne samo hercegovački franjevci nego i mnogobrojan puk Božji. Prisjetimo se svega toga u

svojim srcima i nastojmo osloboditi svoju dušu za istinsku slobodu. Nju nam nije darovao nikakav komunizam ili antifaziizam, kako sada vole govoriti, nju nam je darovao Bog preko krunice obješene o vratu naših bojovnika u Domovinskom ratu.

Dok pišem sve ovo, čitam što je kroz nekoliko zadnjih mjeseci Ministarstvo, nekada hrvatskih, branitelja, kojemu je pripojen Ured za istraživanje komunističkih zločina, uradilo glede žrtava iz Drugoga svjetskog rata i poraća. Osobno je to pismo i pitam se zbog čega o svemu nisam saznao iz medija koje redovno pratim? Očito im to ne odgovara. Moraju nešto raditi pa kad je tako, neka se o svemu što manje čuje. Zbog svega nema ni govora o pokopu tih žrtava. Vjerojatno se, kao u primjeru Sinca i Vrgorca, sve radi na brzinu i bez nazočnosti svećenika i javnosti. Na njihovu žalost sada ne mogu reći da nisu znali ili da sve rade stručno i po zakonu. U ljetošnjem broju *Hrvatske vjernosti* perom stručne osobe objašnjeno je koji bi se postupak pri tome trebao primijeniti. A njima je teško pročitati te dvije stranice??!

Odgovorani je posao istraživati samo jednu žrtvu, a kamoli njih nekoliko stotina tisuća. Ali je i častan te to netko mora učiniti. Pomognimo koliko možemo i molimo se da uključeni u taj rad smognu snage sve obaviti kako treba. Bog i žrtve bit će nam zahvalni.

Mir i dobro!

IZ SADRŽAJA

Iz ljetopisa	4	Pobijeni	38
Podsjetnik	18	Djela pobijenih	44
Povijesne okolnosti	24	Odjek u umjetnosti	47
Povjerenstva	27	Nagradni natječaj	48
Stratišta	28	Razgovor	52
Istraživanja	30	Podlistak	57
Glas o mučeništvu	33		